

Dolenjski list

Glasilno Osvobodilne fronte okrajev Črnomelj, Kočevje, Novo mesto in Trebnje

Leto II. — Stev. 22

NOVO MESTO, 1. junija 1951

Izhaja tedensko

Pridobivanje kremenčevega peska bi bilo treba povečati

Na desnem bregu Krke, ne daleč od bolnice, stoji srednje veliko, mlinu podobno poslopje, v katerem noč in dan brnijo stroji. To je pred dvema letoma zgrajena pralnica kremenčevega peska, važne surovine za našo industrijo.

Obrat sam je popolnoma mehaniziran. Pesek pripeljejo s kamioni do verižnega transporterja, ki ga dvigne do mešalnega stroja, odkoder ga močan curek vode odnaša preko neštetihi cevi in pretočnih kanalov v zbiralni bazen. Ko je bazen poln, preusmerijo curek v drugi bazen, da lahko prvega izprazni.

Zmogljivost obrata je precejšnja, lahko pa bi bila še enkrat tolikšna, če bi imel obrat svoj transformator. Tako se delo večkrat ustavi zaradi pomanjkanja električnega toka, čeprav naša steklarska in železarska industrija težko čakata na čisti kremenčev pesek.

Zaloga kremenčevega peska so na področju novomeškega okraja skoraj neizčrpne. Zdaj ga deloma izkoriščajo v Birčni vasi, Leskovcu in Mokrem polju. Pridobivanje pa je tako primitivno, da so stroški večji kot je vrednost peska. Nujno potrebno bi bilo elektrificirati zlasti odkop v Leskovcu in vsaj deloma mehanizirati tudi druga odkopna ležišča peska. Za večje in cenejše izkoriščanje bi za enkrat zadostovalo nekaj manjših elektromotorjev, s katerimi bi spravili pesek iz odkopa do nakladališča, kar povzroča pri sedanjem načinu izkoriščanja največ dela in seveda tudi stroškov.

Ceprav je izkoriščanje peska, še zelo skromno, pridobivajo vendar že 11 vrst peska. Povpraševanje po pesku je zelo veliko. Težka industrija brez kremenčevega peska ne more obratovati. Če ga doma dovolj ne pripravimo, ga je treba uvažati! Kremenčev pesek je osnovna surovina steklarske industrije, rabijo ga pa tudi naše železarne, industrija mila in druge industrije. Zlasti veliko zanimanje je za vrsto drobno zrnatega peska iz Mokrega polja, ki zdrži veliko vročino. Sedaj postavljajo v pralnici poseben stroj za sortiranje tega peska.

Stroške pri pridobivanju peska povečuje tudi to, da morajo pesek iz pralnice prevajati na postajo s konjsko vprego, ker je postaja baje za prevoz s kamionom preblizu. Tako je pač neka uredba. Prevoz enega vagona peska iz pralnice do postaje v Kandiji stane s konjsko vprego 1.200 din, če bi pa vozili z lastnim kamionom, bi stal le 280 din. Dvomimo, če bodo še mogli prepoved uporabe kamiona upoštevati pri novem finančnem sistemu.

Če bi hoteli zadostiti vsem naročnikom peska vseh vrst, ki jih lahko pridobivamo, bi bilo potrebno obrat vsaj petkrat povečati. Negospodarsko je kremenčev pesek uvažati iz inozemstva, ko ga imamo doma več kot preveč.

»Kremen«, okrajno podjetje v Novem mestu, ima vse pogoje za širok razmah. Potrebna mu je le pomoč, da bo te pogoje lahko uresničil. Obširnejše in načrtnejše izkoriščanje prirodnih bogastev obeta novomeškemu okraju močan in stalen vir novih dohodkov.

P.

Odkritje spominske plošče narodnemu heroju v Čatežu

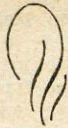
V Čatežu pri Trebnjem je Zveza borcev v preteklem tednu odkrila spominsko ploščo narodnemu heroju Simončiču Vinku-Gasperju na njegovi rojstni hiši. Odkritju sta prisostvovala zvezni poslanec tov. Jože Borštnar in znani koroški Slovenec tov. Prušnik Gasper, zastopniki OILO Trebnje, JA, veliko število izletnikov in domačinov. Za častne goste in svojce heroja je bila postavljena tribuna, prisotni pa so bili tudi svojci 52 drugih padlih borcev, talcev in žrtev, ki so jim bile ta dan razdeljene spomenice.

Slavnost je začela trebanjska godba z državno himno, svečan nagovor pa je imel tov. Borštnar, ki je tudi odkril ploščo. Za njim je govoril tov. Prušnik, herojev soborec s Koroškega, ki je zlasti orisal borbo koroških Slovencev za svobodo, neodvisnost in enakopravnost. Govornika sta poudarjala, da je bil heroj Simončič neustrašen borec, strah sovražnih postojank, nadvse požrtvovalen tovariš in skrben komendant.

Po odkritju je domači pevski zbor zapel dve žalostinki, na kar so prisotni v povorki odšli v zadržni dom, kjer se je slavnost nadaljevala s kulturnimi prireditvami in ljudskim rajanjem.

M. M.

NAŠI OTROCI — NAŠA BODOČNOST

V borbi za vzgojo socialističnega človeka, ki ljubi svojo državo in spoštuje druge narode, človeka z bogatim notranjim življenjem, ki odločno in pogumno misli in dela, ki ima široke nazore, ki je telesno in moralno zdrav, krepak in cel, kakeršen mora biti državljani nove socialistične Jugoslavije — v tej borbi pripada Antifašistični fronti žena poleg Partije, države in drugih množičnih organizacij važna vloga.

Vida Tomšič

Novomeščanom v pomislek

»Se deset let ne bo cesta tlakovana, če bo šlo tako počasi naprej!«

Tako kaj rad pogodrnja ta ali drugi Novomeščan, ko z rokami v žepu gleda delavce na cesti. Poglejmo, koliko smo dosedaj naredili, kdo in kolikokrat je delal na cesti, in ugotovimo, ali morda kritika ne zadene tudi nas. Navajamo pregled opravljenega dela sindikalnih podružnic:

Okrajni ljudski odbor: na delu 5-krat, delalo skupno 213 ljudi; 614 ur; sodišče 3-krat, 26 ljudi 71 ur; Servis 3-krat, 18 ljudi 57 ur; OZKZ 4-krat, 37 ljudi 133 ur; okrajni magazin 4-krat, 82 ljudi 276 ur; Voj. trg. pod. 5-krat, 51 ljudi 165 ur; Mesni ljudski odbor 6-krat, 45 ljudi 148 ur; MLO trgovina enkrat, 8 ljudi 24 ur; industrija čevljev 3-krat, 67 ljudi 226 ur; čevljarstvo 3-krat, 58 ljudi 317 ur; šivilje 6-krat, 51 ljudi 148 ur; kovinarska delavnica 5-krat, 44 ljudi 128 ur; kamnoseki 3-krat, 6 ljudi 30 ur; krojači 7-krat, 52 ljudi 141 ur; tkalnica 2-krat, 33 ljudi 183 ur; pekarija 3-krat, 5 ljudi 14 ur; prevoznistvo 3-krat, 5 ljudi 17 ur; vrtnarija 2-krat, 4 ljudje 12 ur; bife 2-krat, 3 ljudje 9 ur; kavarna 3-krat, 5 ljudi 17 ur; menza DUR 5-krat, 9 ljudi 25 ur; hotel Kandija 2-krat, 4 ljudje 12 ur; Metropol 3-krat, 7 ljudi 19 ur; industrija perila 6-krat, 78 ljudi 156 ur; mizarstvo MLO 3-krat, 28 ljudi 63 ur; elektropodjetje 4-krat, 18 ljudi 44 ur.

Vodovod 2-krat, 17 ljudi 51 ur; Odkupno podjetje 5-krat, 98 ljudi 311 ur; privatni obrtniki 3-krat, 52 ljudi 160 ur; Gozdno avto-podjetje 2-krat, 13 ljudi 46 ur; invalidi 3-krat, 82 ljudi 220 ur; Kremen 3-krat, 15 ljudi 54 ur; Kladnica 4-krat, 14 ljudi 54 ur; lesno industrijsko podjetje 3-krat, 31 ljudi 62 ur; bolnica 1-krat, 20 ljudi 40 ur; DES 3-krat, 28 ljudi 88 ur; okrajni komite OOOOF 3-krat, 23 ljudi 69 ur; tovarna igrač 3-krat, 124 ljudi 336 ur; gasilci 1-krat, 22 ljudi 45 ur; notranja uprava 2-krat, 25 ljudi 87 ur; gozdna uprava 3-krat, 24 ljudi 78 ur (enkrat so prišli in se vrnili, ne da bi delali).

»Pionir« 6-krat, 140 ljudi 338 ur; Kermika 4-krat, 70 ljudi 152 ur; Jugopetrol 5-krat, 11 ljudi 40 ur; drž. posestvo Grm 2-krat, 5 ljudi 19 ur; Narod. banka 4-krat, 30 ljudi 64 ur; Putnik 2-krat, 2 udelež. 7 ur; Tobak 3-krat, 6 ljudi 18 ur; kmetijska šola 1-krat, 45 ljudi 180 ur; železnica 4-krat, 142 ljudi 334 ur; tekstilna tovarna 4-krat, 105 ljudi 252 ur; okrajno avto-podjetje 5-krat, 73 ljudi 267 ur; DOZ 4-krat, 34 ljudi 84 ur;

Cegrad 2-krat, 14 ljudi 42 ur; Koteks 2-krat, 4 ljudi 10 ur; Gosad 2 osebi 4 ure; DLS 6 ljudi 18 ur; JA 20 ljudi 60 ur; predvojaška vzgoja 35 obv. 35 ur; Komunalna banka 8 ljudi 20 ur; ODPAD 4 ljudje 7 ur.

Terenske Frontne organizacije: I. teren: dosedaj udeleženo na delu 89 ljudi, napravljeno 177 ur; II. teren: 98 ljudi — 210 ur; III. teren: 66 ljudi — 168 ur; IV. teren: dva udeležena — 6 ur; V. teren: 13 ljudi — 41 ur; Zablja vas 19 ljudi — 57 ur; Ragovo 6 ljudi — 19 ur. — Skupno je bilo torej narjenih na cesti od februarja do 21. maja 7542 prostovoljnih ur, od katerih so prispevali člani sindikalnih podružnic 6751 ur, člani OF posameznih terenov pa 791 ur.

V Dol. Toplicah so že izvolili svete državljanov

V preteklem tednu so v Toplicah na zborih volivcev volili člane v svete državljanov. Hkrati se je KLO pogovoril z gospodarji o oddaji prašičev za prvo polovico leta. Ker je bila oddaja znižana za polovico, mnogi gospodarji pa so svojo obvezo že izpolnili, ostane za oddajo samo še sedem mršavcev. V nekaterih vaseh je bila udeležba prav dobra, v samih Toplicah pa se gospodarji niso udeležili v zadostnem številu zbora volivcev. Premalo sodelujejo pri reševanju krajevnih gospodarskih vprašanj, pri nasvetih in delu. Prav na sestanku v Toplicah pa so se obravnavale za napredek zdraviliškega kraja neodložljive zadeve. Izvoljen je bil n. pr. odsek, ki bo skrbel, da bo vodovod, ki pogosto ne dela, vedno v dobrem stanju. Urejeno bo tudi pokopališče, ki že več let ne dela Toplicam časti. Poseben odbor bo poskrbel za načrt, po katerem bo urejeno pokopališče.

Plenum okrajnega odbora AFŽ v Novem mestu

V nedeljo, 20. maja se je sestal v Novem mestu okrajni plenum protifašistične fronte žena, katerega se je udeležilo lepo število delegatke. Od glavnega odbora AFŽ se je plenumu udeležila tovarišica Silva Kmetova, od okrajnega komiteja sekretar Martin Zugelj in org. sekretar Jože Plavec, od okrajnega odbora OF sekretar Tone Počrvina.

Plenum je v glavnem razpravljaj o pripravah za izvedbo Teda matere in otroka. Tov. Kastelic Jelka je podala na plenumu referat o vzgoji otroka, tov. Bučar Milena o negi in higieni otroka, tov. Martina Petrič pa o zaščiti otroka v naši državi.

Delegatke iz posameznih krajev so poročale o živahnih pripravah za Teden matere

Od 1. do 10. julija bo razstava lokalnega gospodarstva

Dobro nam je še v spominu uspela razstava lokalnega gospodarstva, ki je lani pokazala velik napredek in razmah krajevnih podjetij, tovarn, obrtnikov in komunalne delavnosti novomeškega okraja. Kakšen je bil napredek v letu dni, nam bodo podjetja in obrtniki pokazali v dneh od 1. do 10. julija. Na razstavi bomo videli nove proizvode, povečano izbiro dosedanjih izdelkov krajevnih podjetij in obrtnikov, predvsem pa se bomo seznanili s skrbjo, ki jo razstavljalci posvečajo dvigu kakovosti. Da pa bo lokalna proizvodnja in komunalna delavnost pokazana v pravi luči, so razstavljalci že začeli s pripravami. Lokalna industrija, obrt, gozdarstvo, kmetijstvo, komunalno gospodarstvo in promet bodo razstavljali v zaključenih prostorih, središče njihovega dela pa bo posvečeno udobnosti človeka, dvigu življenjske ravni in skrbj za zadostitev vsakdanjih potreb delovnih ljudi. Razstavljene bodo n. pr. kompletne kuhinje z vsemi potrebščinami, ki jih izdeluje lokalna proizvodnja, dnevne sobe, spalnice s pohištvo in pod.

Posebna skrb bo posvečena predmetom, ki jih doslej obrtniki in lokalna podjetja niso izdelovala, izkoriščanju lokalnih virov surovin, izrabi odpadkov, novatorstvu, racionalizatorstvu, udarništvu, posebno pa visoki storilnosti dela.

Posebnost letošnje razstave bo tudi to, da bodo vsi razstavljeni predmeti razprodani.

Pripravljalni odbor vabi vsa podjetja in obrtnike, da pohitijo s pripravami za letošnjo razstavo oz. sejem lokalnega gospodarstva, hkrati pa priporoča obiskovalcem, da si v dneh od 1. do 10. julija ogledajo razstavo oz. okrajni sejem izdelkov lokalne proizvodnje.

Največ ur je bilo opravljenih v marcu (2606), najmanj v maju (do 21. maja komaj 896, ki pa so jih v celoti opravili člani sindikatov, dočim ni bilo članov OF s terenov v maju še nobenkrat na delo).

Da bi delo potekalo po načrtu, bi bilo potrebno vsako popoldne na cesti poleg stalne delovne skupine vsaj 40 prostovoljcev, lahko pa bi jih prišlo seveda tudi več.

Računi so dovolj jasni. Brezpomembno je vsako godrnjanje in spraševanje, kdaj bo cesta tlakovana. Vprašajmo raje sami sebe. Kadar pa smo na vrsti, ne stojmo z rokami do komolcev v žepih ob strani, temveč po primemo za delo na cesti, ki jo tlakujemo zase.

V Dol. Toplicah so že izvolili svete državljanov

V preteklem tednu so v Toplicah na zborih volivcev volili člane v svete državljanov. Hkrati se je KLO pogovoril z gospodarji o oddaji prašičev za prvo polovico leta. Ker je bila oddaja znižana za polovico, mnogi gospodarji pa so svojo obvezo že izpolnili, ostane za oddajo samo še sedem mršavcev. V nekaterih vaseh je bila udeležba prav dobra, v samih Toplicah pa se gospodarji niso udeležili v zadostnem številu zbora volivcev. Premalo sodelujejo pri reševanju krajevnih gospodarskih vprašanj, pri nasvetih in delu. Prav na sestanku v Toplicah pa so se obravnavale za napredek zdraviliškega kraja neodložljive zadeve. Izvoljen je bil n. pr. odsek, ki bo skrbel, da bo vodovod, ki pogosto ne dela, vedno v dobrem stanju. Urejeno bo tudi pokopališče, ki že več let ne dela Toplicam časti. Poseben odbor bo poskrbel za načrt, po katerem bo urejeno pokopališče.

Sveti državljanov, ki bodo v pomoč krajevemu ljudskemu odboru, bodo imeli odgovorno in pomembno delo. Tako bo n. pr. svet za prosveto in kulturo podpiral delo prosvetnih delavcev pri nadaljnjem razvijanju prosvetnega dela, načeti pa bo moral tudi vprašanje nove šole, ker sedanja stavba več ne ustreza ne v prostorih, ne v pogledu higiene, primerne lege itd. Svet bo skrbel tudi za potrebe nižje gimnazije, ki nalaga krajevemu ljudskemu odboru odgovorne naloge.

D. G.

Kako pripravljamo žvepleno-apneno brozgo

Za kuhanje žvepleno-apnene brozge potrebujemo žvepleni prah, žvepleni cvet in negašeno apno. Negašeno apno zamenja tudi gašeno, če je čisto, masno in ne prestaro. Kuhamo v železni ali emajlirani posodi. Bakrene in aluminijaste posode niso uporabne, ker jih brozga razjeda. Najboljši so železni kotli. Ker ne bi bilo praktično, da si brozgo pripravljamo vsak posameznik, je veliko boljše, da se brozga skuha za več sadjarjev skupaj. Za pripravo 100 litrov žvepleno-apnene brozge potrebujemo 24 kg žvepla, 12 kg negašene apna in 100 litrov vode. Če uporabljamo že gašeno apno, ga moramo vzeti okrog 30 kg.

Kuhamo na sledeči način: V kotel vlijemo približno eno četrtino t. j. 25 litrov vode. Nato zakurimo in dodamo celotno količino pripravljene apna. Ko se apno pogasi, dodajamo polagoma žveplo in stalno mešamo. Pri kuhanju morata biti torej dve osebi. Pri mešanju moramo paziti, da se vse žveplene grudice zdrobijo, tako da dobimo enolično kašo. Nato dodamo ostalo količino vode do 100 litrov ter si na kotlu zaznamujemo do kje sega količina. Kuhamo naprej in maso stalno mešamo, da se apno in žveplo ne bi na dnu kotla sprijela. Kuhamo še eno uro potem, ko je masa začela vreti. Ker pri kuhanju voda

izhlapeva, jo moramo od časa do časa dodajati v majhnih količinah. Dodajamo jo v majhnih količinah zato, da se vrenje ne bi ustavilo. Tekočina postane proti koncu kuhanja rumenkasto-rdeča in čista. Ko je brozga kuhana, jo ohladimo in pustimo, da se gosto secede na dno kotla. Ko je ohlajena, čisto brozgo previdno odlijemo. Tako smo dobili koncentrirano brozgo, ki jo za škropljenje kot tako ne smemo uporabiti, temveč jo razredčimo.

Pri zimskem škropljenju proti ameriške-mu kaparju uporabljamo 25% koncentracijo, pri letnem pa 1-2%.

Učinek tako pripravljene brozge povečamo, ako ji dodamo na 100 litrov 1 kg presejane pšenične moke. Moko najprej zmešamo v manjši količini hladne vode in tako kašo vlijemo v 5 litrov vode ter kuhamo 20 minut s stalnim mešanjem.

Ko se ohladi, jo dodamo manjši količini pripravljene brozge in razredčimo, tako razredčeno pa za škropljenje pripravljene količini.

Tako pripravljena brozga se lahko hrani dalje časa v zaprti posodi. Ko posodo odpremo, jo moramo brozgo v najkrajšem času porabiti.

PRI ZADRUŽNIKIH V PODHOSTI:

„Še sam se čudim, da gre vse tako naglo od rok“

Ze iznad Meniške vasi pri Toplicah lahko zapaziš pod vasjo Podhosta obrise velike stavbe iz rdeče opeke.

»Zadružniki iz Podhoste zidajo h'ev,« ti pove vsak otrok v okolici.

Ko pridem v Podhosto, iz radovednosti zavijem s ceste proti gradbišču, kjer gradijo zadružniki velik zadružni hlev za 54 glav goveje živine. Opečni zid je že sezidan do venca, na katerega bo prišlo ostrešje. Zidariji imajo opravka z betoniranjem vratnih okvirov, zadružniki pa pripravljajo betonsko mešanico.

»Glej ga, še eden nam gre pomagat,« pravijo v šali, ko me zagledajo.

»Kar pripravi mu lopato, pa tisto veliko, ker zgleda močan!« pripomni prav tako v šali znanec France Bedrač. Ne kaže drugače, sleci sukno, zavijaj rokave in pomagaj pri mešanju betona.

»Mi vsi delamo,« pravi predsednik zadruge Lojze Bedrač, ko se ves prašen od cementa prikaže nekje izza novega zidu. To je res. Mlada knjigovodkinja, rdečelica svetlolaska pomaga pri mešanju in prenašanju betona kot moški. Njen »para« pri prenašanju betona je poverjenik za kmetijstvo okrajnega ljudskega odbora Novo mesto Jože Pelko, ki je prav tako kakor jaz prišel pogledat novo stavbo, pa so mu tudi ponudili lopato. Ni bil hud kot jaz ne, saj je med takimi prijaznimi ljudmi veselje prijeti za delo. Le škoda, da je bila prehitro noč.

Tako zidajo člani ene najboljših kmečkih delovnih zadrug novomeškega okraja nov moderen hlev. Prvega maja so sklenili, da mora biti hlev sezidan do venca v desetih tednih, pa je bil gotov še pred koncem maja. Les je pripravljen, manjka jim le še strešna opeka. Pravijo, da bodo novo krmo spravljali že nad hlev.

»Sam se čudim, kako hitro gre delo od roka,« pravi predsednik Lojze, »čeprav nam je

dež precej nagajal, smo poleg gradnje pravočasno opravili vsa spomladanska dela.«

Pri delu jim precej pomagajo vaščani Meniške vasi, celo veliko več kot sosedje nezadružniki iz domače vasi. Zidarji Dalmatinci, ki so zaposleni pri zidanju hleva, pravijo, da še nikjer niso bili tako zadovoljni kot so tu. Počutiljo se »ot zadružniki in redno prisostvujejo zadružnim sestankom. Z njimi se veselijo uspehov zadruga in z veseljem delajo.

Tako je pri zadružnikih v Podhosti. Krepko so zaorali v črno prhljico pod Rogom. Novi, moderni zadružni hlev bo viden daleč okoli po Topliški dolini kot kašipot ostalim vasem v napredno socialistično kmetijstvo.

Kako je s cesto v Črnomlju

Po daljšem presledku so 10. aprila obnovili dela na tlakovanju ceste v Črnomlju. Pri prevozu peska, zemlje in izkopavanju cevi je bilo od aprila do 20. maja opravljenih na cesti 2700 prostovoljnih delovnih ur, pri čemer so se najbolj postavili člani sindikalne podružnice »Zore« (220 ur) in okrajnega gradbenega podjetja Črnomelj (200 ur). Pri prostovoljnem delu so pomagali tudi uslužbenici finančnega poverjenstva in posamezniki iz mestnih podjetij. Pri voznih peska s postaje na cesto sodelujejo s prostovoljnimi vozniki črnomeljski vozniki, med katerimi je doslej najboljši Stanjo Sprajcar, ki je sam zvozil že vagon peska.

Slabše pa je s prostovoljnimi delom volivcev Črnomlja, ki so lani sicer veliko obljubili za novo cesto, vendar pa jih pri tlakovanju ni blizu. Malenkostno število ur njihovega prostovoljnega dela je letos slabo pričevalo zavesti. Mar so na lastne obljube pozabili? Če bo delo napredovalo s sedanjo »maglico«, čestitke v Črnomlju ne bo tlakovano pred jesenjo, čeprav imajo v načrtu, da bo cesta že julija popolnoma gotova.

Neusmiljen boj lubadarju – uničevalcu naših gozdov

Dokaj milo podnebje dolenskega območja prija škodljivcu lubadarju, da se je ponekod že kar nevarno razširil in na raznih krajih povzročil veliko škodo. Lanska huda suša je bila za razplod lubadarja zelo ugodna. Mokra letošnja zima je povzročila v smrekovih gozdovih precej polomov dreves. Polomljena drevesa so pravi raj za tega škodljivca. Vestni gospodarji so polome in vrhče že davno odstranili in porabili bodisi za sebe ali pa oddali lesnemu odseku, toda žal, vestnih gospodarjev imamo bore malo. Nekateri so les samo zvozili na kupe in ga tam pustili neobdelanega. S tem so malo koristili, ker lubadar najde tak les kjerkoli, tudi doma na tla. Skrajni čas je, da kmetje vse polomljene smreke ali druge iglavce in vrhče takoj spravijo iz gozda in jih obelijo, lubje in vejčevje pa sežgejo.

Se bolj vestno je treba ravnati tam, kjer je bilo drevje napadeno že v jeseni, kajti iz njega bo v aprilu ali začetkom maja izlelele hrošče. Ta bo seveda takoj napadal bližnja in daljna drevesa ter spet povzročil veliko škodo.

V dveh letih je industrija perila v Novem mestu dobila že pet priznanj

Med delovnimi kolektivi, ki so si v šestmesečnem tekmovanju na čast desete obletnice OF priborili v trajno last prehodno diplomu okrajnega odbora OF, je na prvem mestu industrija perila Novo mesto. To je že peto vidno priznanje, ki ga je podjetje dobilo v dveh letih; dvakrat je dobilo že republiški diplomi. Ker je delovni kolektiv znan celo izven meja naše republike predvsem po svojih prvovrstnih izdelkih, a tudi po pravočasnem izpolnjevanju mesečnih in letnih nalog, me je novinarska radovednost pripeljala med nje. Povprašal sem po vzrokih in pogojih, zaradi katerih je delo podjetja tako uspešno.

»Predpogoj za dobro kakovost izdelkov je dnevna skrb vseh delavcev, vodstva in upravnega odbora ter stalna kontrola izdelkov. Seveda je vse odvisno od delovne zavesti posameznega člana in pa od strojev,« mi je pojasnil direktor Ferdo Gernedi.

Podjetje ima že svojo tradicijo, saj obstoja že blizu 30 let. Imajo lastne kroje, ki so jih napravili na podlagi dolgoletnih izkušenj in stalnega izpopolnjevanja. Za oddano blago nimajo nikdar nobenih reklamacij, kar je najboljša sprečevala za kakovost izdelkov. Vedno se trudijo, da izvršujejo naročila po želji kupca. Dogodi se tudi pri njih, da niso vsi izdelki dovolj kvalitetni, toda teh ne dajo v promet, temveč jih predelajo oz. popravijo. V podjetju delajo na tekoči trak. Delovni proces traja na primer za moško srajco povprečno 46 minut in 26 sekund. V tem času srajco izdelajo in vskladijo.

Če pogledaš strojni park in prostore, kjer delajo šivilje podjetja, potem šele lahko očniš zavest delavstva in vodstva, ki v skoraj nemogočih pogojih dosega tolike uspehe. Stroji so povečini stari že 30 let in popolnoma izrabljeni. Cudiš se poštrevnosti in prizadevnosti delavstva, da na takih starih popluljanih sploh lahko dela. Ze dolgo časa imajo obljubljene nove stroje, toda samo na obljubah se ne da nič šivati. Prostori, kjer delajo, so gotovo med najbolj nehiigijeničnimi v mestu ali v okraju. Svetlobe nobene razen električne, sonce nikdar ne posveti v delavnice, zračenje je otežkočeno. Podjetju bo treba nujno preskrbeti poleg novih strojev boljše prostore.

Na sejah upravnega odbora podrobno pretrajajo probleme podjetja, zlasti pa vse, kar vpliva na kakovost izdelkov in zboljšanje

liko škodo. Dolžnost vsakega gospodarja je, da vestno pregleda svoj gozd in takoj ukrene vse potrebno za zatiranje tega škodljivca. Škodljivec lubadar se neverjetno hitro množi. Njegova razvojna pot od jajčeca do popolnega hrošča je 70 dni. Če nismo pravočasno odstranili napadenih dreves, imamo že v juniju ali juliju drugi zarod. Vsaka samica zleže okrog 80 jajčec.

Naši gozdovi so žal močno razredčeni; zato moramo zatiranju lubadarja posvečati toliko več pažnje. Vse, kar bi mu koristilo, moramo takoj odstraniti iz gozda. Ni dovolj, da se za to brigajo samo logarji. Vsak gozdni posestnik je v prvi vrsti dolžan izvrševati predpise o zatiranju škodljivca. Če bi naš kmet vsaj del pažnje, ki jo posveča vinogradu, posvetil gozdu, bi danes naši gozdovi drugače izgledali. In vendar si brez gozda ne moremo misliti našega gospodarstva. Tudi za razvoj poljedelstva je gozd neobhodno potreben. Tega bi se morali vsi dobro zavediti, pa bi bili naši gozdovi lepši in bolj gojeni.

—et.

dela. Sodelovanje direktorja in upravnega odbora je dobro. Ko sem bil še v pisarni, je prinesla predsednica upravnega odbora Jevčnikova direktorju pokazat nove vzorce, na katerih je opazila malenkostno razliko v barvi. Samo strokovno oko lahko opazi to razliko. Vendar, kot je dejal direktor, bito lahko vplivalo na kakovost izdelkov. Po kratkem posvetu so sklenili, kako in kaj bodo ukrepali, da do tega ne bo prišlo.

Nove sproščene trgovine se v podjetju samo veselijo, ker vedo, da bodo prav tako kot doslej za svoje prvovrstne izdelke vedno našli dovolj kupcev. V podjetju pa bi bilo potrebno uvesti akordni sistem dela namesto dosedanjih norm. S tem bi se bolj prišla do izraza strokovna usposobljenost delavke in specializiranost na posamezne predmete, kar bi kakovost le še dvignilo.

Vprašanje kakovosti izdelkov pa je v novomeški industriji perila že vseskozi najvažnejše vprašanje.

P. R.

Dobrnška dolina je dobila novo motorno gasilsko brizgalno

Pred 25 leti so v Dobrnški dolini začeli z agitacijo za ustanovitev prostovoljne gasilske čete. S pomočjo prostovoljnih prispevkov, ki so jih dobili od ljudi v tej dolini, so si kmalu kupili gasilsko brizgalno; ta jim je dobro služila vse do druge svetovne vojne. Posebno so se gasilci izkazali pri gašenju požarov v letih 1930—1940, ko je bilo v Dobrnški dolini veliko požarov.

Ko so fašistične tolpe leta 1941 vdrle v našo domovino in uničevale gospodarske objekte, so uničile tudi gasilsko brizgalno dobriške gasilske čete. Tako je četa ostala brez vsakih sredstev, s katerimi bi se lahko borila proti požarom. Stalna želja dobriških gasilcev in ljudstva te doline je bila, nabaviti si ponovno gasilsko brizgalno. To željo jim je uresničila ljudska oblast, ko jim je preteklo nedeljo brezplačno podelila novo motorno brizgalno.

Ze takoj prvo nedeljo so novo brizgalno preizkusili na sektorski gasilski vaji, kjer so bili tudi gasilci iz Trebnjega, Vel. Loke, Gor. Vrha in Korit. Pri vajah so se dobriški gasilci zelo dobro izkazali, saj je bil njihov vod med najboljšimi, čeravno že dalj časa niso imeli vaj.

G. L.

Priznavanje semenskih žit in krompirja

Dober pridelek žit ali krompirja je odvisen v prvi vrsti od dobrega semena. Ne pomaga mnogo dobra obdelava in gnojenje njivskih sadežev, če za setev ne uporabljamo najboljšega semena. Za čim večje pridelke se morajo zanimati vsi kmetovalci, ker bo na ta način imel vsakdo večje količine za prodajo in si bo s tem zagotovil večje dohodke. V zadnjih letih je zanimanje za zamenjavo semen — bodisi za žita ali krompir — močno padlo. Vzrokov je za to več, glavni vzrok pa je bil ta, da so marsikje prejeli tudi slabo seme, ki je razočaralo kmetovalce.

Tudi letos bodo v času zorenja žit in v času cvetenja krompirja posebne komisije strokovnjakov priznavale žita in krompir. Odbira posevkov bo letos stroga in bodo priznani za seme samo taki posevki, ki imajo vse najboljše dedne lastnosti. Vse v jeseni odkupljene količine semen žit in krompirja bodo na razpolago vsem, ki bodo želeli prvovrstna priznana semena. Komisije bodo priznavale samo omejeno število sort, ki so se dosedaj izkazale kot najboljše. Od krompirja bodo priznavale predvsem sorte Bintje, Oneida, Jubel, Kardinal, Rožnik, Voltman, Akersegen, Böhmov rani in pozni in Voran. Komisije bodo lahko vključile v priznavanje tudi ostale sorte, ki so preizkušene.

Socialistična gospodarstva in kmetovalce seveda zanima, kakšne ugodnosti imajo, če bodo pridelali priznano seme žit in krompirja. V prejšnjih letih je bila večina nezadovoljna, ker so bili dodatki, t. j. premije za semensko žito ali krompir, nizki.

Letos bo »Semenarna« za Slovenijo kot prevzemnik vseh priznanih semen izplače-

vala prav ugodne premije. Posevki se bodo z ozirom na kakovost kot n. pr. sortno čistost, odpornost proti boleznim, velik pridelek itd. ocenjevali v tri razrede t. j. v I., II. in III. razred. Pri semenskih žitih bo znašala premija z ozirom na ocenjeni razred 4.—, 3.— in 2.— din za kg. Kdor ima obvezno oddajo žit, se mu bo oddaja priznanih semen štela v obvezno oddajo, dobil pa bo za vsak oddani kg premijo v znesku 4.—, 3.— in 2.— dinarja. Če pa bo oddal v semenski fond proste viške, bo dobil nazaj isto količino trgovskega žita in izplačano ustrežajočo premijo. Pri krompirju, ki ne spada v obvezno oddajo, dobe proizvajalci premijo, ki bo znašala do 6.— din za kg, prevzeti krompir pa bo plačan po takratnih prostih tržnih cenah z dodatkom premije. Določene premije so primerne in bodo nov način plačevanja semenskih žit ali krompirja pozdravili vsi proizvajalci.

S pridelkom kakovostnega semena bomo lahko najhitreje uspeli zvišati hektarske pridelke in s tem celotno proizvodnjo. Da je odvisen dober pridelek v glavnem od semena, bo priznal vsakdo.

Kmetovalci, ki imajo čiste in dobre posevke žit in krompirja, naj se prijavijo pri domači kmetijski zadrugi ali pri okrajnem poverjenstvu za kmetijstvo, kjer bodo javili naslov, vrste posevka, sorte in površine, ki bi prišle v poštev za priznavanje. Socialistična gospodarstva prijavijo posevke za priznavanje poverjenstvu za kmetijstvo ali Zadružnemu skladu.

Pri priznavanju semen imajo važno vlogo tudi semenski odseki pri kmetijskih zadrugah. Kmetijske zadruge naj na svojem področju pridobe potrebne število dobrih pridelovalcev, ki bodo skrbeli za pridelovanje

prvovrstnih semen. V tem letu lahko pridobe stalne pridelovalce, ki bodo prejeli ali od »Semenarne« priznana semena za razmnoževanje. Vsi oni, ki žele, da bi jim priznavalne komisije priznale posevke, naj se prijavijo pri kmetijskih zadrugah ali pa pri poverjenstvu za kmetijstvo do 2. junija. O. V.

Od zadružnega sveta in sklada zadružniki mnogo pričakujejo

V nedeljo 20. maja se je v Novem mestu sestal na drugo zasedanje okrajni zadružni svet. Upravni odbor zadružnega sveta in direktor zadružnega sklada sta podala delegatom zadrug in ekonomij poročilo o dosedanjem delu, delegati KDZ in ekonomij pa so poročali o uspehih in težavah.

Navzlic organizacijskim hibam sklada — saj je v njem delal dolgo časa le tov. Brulc — je ta dosedaj pokazal nekaj uspehov. Ze v prvih mesecih je imel preko pol milijona dinarjev dohodkov in nekaj manj izdatkov. Trgovina zadružnega sklada v Novem mestu je imela dosedaj 620.000 din prometa. Traktorji zadružnega sklada so preorali 60% predvidenih površin. Nekoliko je strojno oranje zaviral dež, pa tudi traktorist, ki je bil zaposlen v Beli cerkvi in St. Petru, je precej nagajal. Delegati so soglasno sklenili, da je treba nedisciplinirane traktoriste takoj opustiti.

Pri semenu je zlasti primanjkovalo zgodnjega krompirja, jedilne pese in čebulčka. Precej hlevskega gnoja je dala zadružnikom na razpolago komanda JA. Setev je bila v glavnem opravljena še dokaj pravočasno. Neredna so še poročila iz KDZ Orehovica in Poljane. Zadružniki so bili mnenja, da je to krivda površnosti knjigovodkinj. Pravijo, da bi knjigovodkinja morala od časa do časa stopiti na polje ali v vinograd, pa tudi v

hlev, ker bi imela tako več vpogleda v delo in bi laže sestavljala točna poročila. Tako knjigovodkinjo ima zadruga v Podhosti in so z njo prav zadovoljni.

Zadružne delegate je najbolj zanimalo, kako bodo odslej gradili hleve in ostalo, ko bo vse gradivo v prosti prodaji po višjih cenah. Prav v tem času dobiva sklad velik pomen. V okviru sklada je treba organizirati delavnice in ustanovljati proizvodna podjetja za gradbeni material. Sklad je za to že začel skrbeti. Mizarska delavnica je že začela obratovati. Trda je borba za mehanično delavnico v Novem mestu, za mizarsko delavnico v St. Jerneju pa so že pripravljene prostore morali odstopiti. Nove prostore morajo šele prezidati, s čimer se bo proizvodnja zavlekla za najmanj 3 mesece. Ko bo dograjena mizarska delavnica, ji bodo priključili še kolarsko in sodarsko, v bližnji bodočnosti pa še kovaško delavnico. Nujno potrebna bi bila opekarna. Vse zadružne delavnice bodo nudile zadrugam in zadružnikom proizvode po lastnih proizvodnih cenah, s čimer bo za drugim kapitalna gradnja znatno olajšana. Jasno pa je, da bo država tudi naprej nudila zadružnikom vso pomoč.

Razgovor zadružnikov se je razvijal še o razni zamenjavi blaga, o sajenju bolj donosnih kultur in še marsičem, kar zanima zadružnike. Trgovino je treba ločiti od sklada in jo postaviti na lastne noge. Ta bo morala skrbeti tudi za izvozno blago, da bodo zadruge prišle do potrebnih deviz za nakup strojev. — Delegat ekonomije iz Kala je poročal, da jim divje svinje že sedaj delajo občutno škodo na njivah, posebno na krompirjevih nasadih. Kaj dela Jovska družina?

Posvetovanje je pokazalo, da je vloga zadružnega sveta in sklada vedno pomembnejša. Njuna utrditev pomeni zato hkrati tudi utrjevanje naših delovnih zadrug.

NOVO MESTO PRED DESETLETJI

(Nadaljevanje.)

Pomembna slovesnost je bila v dnevih od 8. do 10. junija 1899, ko je bila razvita zastava »Dolenjskega Sokola«. Gostje so bili: Pokupski Sokol iz Karlovca, Ljubljanski Sokol, kolesarji iz Ljubljane in celjski gostje. 8. junija je bila baklada in serenada kumic, dr. Slancevi; v sprevedu so bili Sokoli, godba Dolenjskega pevsko društva, društvo rokodelskih pomočnikov z lampioni; koncert je bil tudi na Brunerjevem vrtu.

10. junija se je streljalo s topiči, bila je budnica, slavoloka sta stala pri Skaberne-tovi hiši in v Kandiji, kjer so bili spre-jemi. Goste sta pozdravila župan dr. Poznik in starosta dr. Rosina, zahvalila pa sta se dr. Vamberger iz Karlovca in Iv. Hribar iz Ljubljane ter J. Dražil za »Slavca«. Sie-dil je slavnostni spreved po mestu z godbo. Sodelovalo je gasilstvo iz Črnomlja, Tre-tnjega, Zužemberka, Mirne peči z zastavami, novomeško rokodelsko društvo z zastavo, ljubljanski kolesarji, Sokoli iz Karlovca in Ljubljane in naposled Dolenjski Sokol ter ogromno ljudstva. Med potjo so mladinke obsipale Sokole s šopki in cvetjem. Glavna slavnost je bila na Glavnem trgu pred Ro-tovžem. Slavnostni govor je imel dr. Slanc, zatem je govorila namestnica kumice ter pripela na zastavo krasen, dragocen trak. Sledila je zabijanje žeblicev po kumici, okr. glavariju Eklju, dr. Pozniku, g. Rohmanovi, starosti karlovskega in ljubljanskega So-kola, podpr. »Slavca«, preds. kolesarjev, preds. Čitalnice in Dolenjskega pevškega društva, načelnikih gasilnih društev in končno starosti Dolenjskega Sokola dr. Ro-sini. Novomeške žene so pritrdile na za-stavo krasen trak z napisom »Novomeške Slovenke Dolenjskemu Sokolu«. Zbor je mo-gočno zapel Foersterjevo »Sokolsko«, ljud-stvo pa je navdušeno pozdravljalo zastavo.

Spreved se je nato pomikal dalje v Kandijo, od tam pred Narodni dom, kjer je bil razhod. Ob enih popoldne je bil stav-nostni banket v Narodnem domu; udeležilo se ga je nad 150 oseb. Prišlo je 40 brzo-javk. Ob pol petih je bil spreved v Zunkovo hosto k javni ljudski veselici, ob de-vetih zvečer pa je bila veselica v Narodnem domu s petjem in plesom. Vsi prostori so bili prenapolnjeni.

Prihodnji dan so se gostje zbrali na Tučkovem vrtu in ob pol enajstih odšli na Grm k obisku kmetijske šole. Vodja R. Do-lenc je sprejel in pozdravil goste, razkazal šolo in postregel z izvrstnim domačim vinom in prigrizkom. Ob dveh popoldne so se gostje poslovili od Novega mesta in se od-peljali na 50 vozov v Toplice, kjer jih je pozdravil župan Kulovec. Na prostoru pred Toplicami in v parku je bila narodna vese-lica, streljali so s topiči.

Potem so se karlovske in ljubljanske So-koli poslovili. Minila je veličastna in krasna narodna slavnost kot sen, ki nam ostane vedno v prijetnem spominu. S takimi nastopi se je budila narodna zavest.

V novembru 1899, leta je bila slavnostna predstava »Dolenjskega Sokola« v Narodnem domu v čast odhajajočemu okr. glavarju J. Eklju, ki je bil vedno zelo naklonjen narodnim društvom; govoril je dr. Prevec. — Največ zaslug za gledališke predstave je imel prof. Vrhovec, rojen Ljubljancan.

15. VIII. 1891 je obhajalo gasilsko dru-štvo 15-letnico obstoja s sodelovanjem Do-lenjskega Sokola in s popoldanskim izletom v Zunkovo hosto.

22. VII. 1893, leta je priredilo Dolenjsko pevsko društvo »pevski večer pri Tučku (zdej v dr. Vasičevi hiši) s pevovodjem Ign. Hladnikom.

Decembra 1893 je ustanovilo Dol. pev-sko društvo na predlog O. Skaleta tambu-raški orkester, ki je prvič nastopil 31. III. 1894, pri pomladanskem koncertu v Narodnem domu.

Aprila 1894 je bil koncert s petjem, tam-buraškim zborom, z glasbo in igro »Stem-pitar mlajši« v korist pogorelcem na Zajčjem vrhu.

7. avgusta 1894 je bila velika skupščina Društva sv. Cirila in Metoda v Novem me-stu, ki se je udeležilo okoli 300 oseb. Na postaji je bil slavnostni sprejem gostov po mestnem zastopniku župana Perku. Zbo-rovanje je bilo v veliki dvorani Narodnega doma. Popoldne obisk kmetijske šole, zvečer koncert pri Brunerju. Udeležba je bila ogromna. Zborovanja in obeda se je udele-žil tudi okrajni glavar pl. Vesteneck... V novomeškem podružničnem odboru društva so bili: Krajec, predsednik; Skale, tajnik in Rozman, blagajnik.

Spomini na partizansko Dolenjsko:

Kako smo obveščali Italijane

Vsakdo, ki je sodeloval v našem odpor-niškem gibanju ali pa je vsaj kolikor toliko redno zasledoval našo propagando v letih vojne, je kmalu spoznal, da je temeljila vsa naša propaganda na resnici. Samo taka pro-paganda je imela in ima trajno vrednost in ne more razočarati tega, komur je name-njena. Stevilni načini propagande med vojno so našim ljudem še dobro v spominu. Manj znani so načini, s katerimi smo slabili vo-jajsko silo okupatorja, zato o teh nekaj spom-inov.

V kolikor so preprosti italijanski vojaki prišli v stik z našim prebivalstvom izven postojank — včasih pa tudi v samih posto-jankah, smo videli, da o svetovnem polo-žaju nimajo pojma. Njihova komanda jim je spretno prikrivala vse poraze, ki jih je doživljala na drugih bojiščih, zlasti izgube v Afriki, pravtako pa je molčala seveda tudi o porazih hitlerjevskih armad. Med italijanskimi vojaki je bilo precej nepisme-nih ljudi, kar je komanda spretno izrab-ljala za prikrivanje resnice.

Neobveščenost italijanskih vojakov je vzela na muho naša propaganda. Kako do-staviti italijanskim vojakom pisano resnico v obliki literature v njihove postojanke? Tuintam je vzela kakšna aktivistka, ki je bila s prevetzo opravkov v italijanske posto-janke, s seboj tudi literaturo v italijanski in vendar je bilo to premalo in dostikrat pre-več tvegano. Več naših dobrih zvez je šlo zaradi tega v internacijo ali pa v zapore. Treba je bilo izkoristiti izpade Italijanov iz postojank, v kolikor pa jih niso delali sami, jih je bilo treba k temu izzvati.

Iz postojanke v Vimolju (v Poljanski dolini ob Kolpi) so imeli Italijani telefo-nsko zvezo s postojankama v Predgradu in Starem trgu. Dve žici sta viseli na zasilnih drogah ob glavni cesti. Menda ni šel nihče od nas nikdar čez cesto, da ne bi porezal vsaj nekaj desetnih metrov te žice. V baraki smo jo uporabljali za razsvetljavo. Izolacija na žici je, prižgana na enem koncu, prav dobro in počasi gorela. Prerezana žica je bila slaba točka italijanske posadke in to smo izrabili v propagandne namene.

26. oktobra 1896 so priredili slovenski akademiki veselico s koncertom, gledališko igro in plesom. Dobiček je bil namenjen društvu akademikov na Dunaju in v Gradcu.

18. XI. 1896 je bila slavnostna akademija v Narodnem domu ob priliki 150-letnice, odkar je cesarica Marija Terezija ustanovila novomeško gimnazijo (1746. leta).

20. XI. 1899 je priredila Mestna godba v Narodnem domu koncert za dijaško pod-porno društvo in za pogorcele v Drašči vasi.

15. VII. 1900 je bila proslava 25-letnice razvija zastave novomeške meščanske garde. 7. oktobra 1900 so priredile novomeške gospodične gledališko predstavo, žive slike in koncert za Prešernov spomenik.

8. marca 1902 je priredila gimnazija koncert in dramsko predstavo v korist dij, podpr. društva — režiral prof. Wester.

5. IV. 1902 je priredila »Glasbena Ma-tica« v Novem mestu koncert šole v korist revnim učencem. Sodelovalo Dol. pevsko društvo (Hladnik).

14. III. 1903 je priredila ženska podruž-nica Društva sv. Cirila in Metoda igro »Cvrček«.

3. oktobra 1903 je priredila gledal. umet-nica Zofija Borštnikova-Zvonarjeva v Na-rodnom domu dramski govorni večer. (Se nadaljuje.)

Naslednji dan, ko je bila žica porezana, so prišli italijanski telefonisti in jo spet zvezali. Prišli so seveda vedno z močno za-sedo in dvema oklopnima avtomobiloma. Ker je bila žica napeljana ob robu ceste, so se Italijani navadno počasi pripeljali v avtomobilih do mesta, kjer je bila zveza prekinita. Po temeljiti ognjeni pripravi in potem, ko so naredili zasedo okoli »nevar-nega« mesta, so previdno prihajali vedno bliže k porezanim žicam, tam pa jih je že čakala obilna literatura v italijanski, ki smo jo natrosili po grmovju, ob cesti in pod. Zlasti smo jim pripravljali »Buletino radio«.

Ko so Italijani kasneje zagrozili, da bodo požgali vasi blizu krajev, kjer bo ob pore-zanih telefonskih zvezah najdena takšna literatura, smo videli, da smo zadelj v živo. Naših vasi zaradi tega nismo hoteli izpo-stavljati nevarnosti. Začeli smo rezati žice v neposredni bližini italijanskih posto-

Okrožni plenum OF v letu 1942

Bilo je lepe zimske nedelje v začetku januarja 1942, leta, ko smo se v Dobrnič pripravljali, da gremo na sestanek Fronte v malo vasio Kal, oddaljeno uro hoda od Dobrniča proti Mirni peči. Da bo sestanek važen, nam je bilo znano, ker smo vedeli, da bodo prišli tja tudi tovarši iz Novega mesta, Mirne peči in Trebnjega, seveda pa tudi partizani s Frate. Z veseljem sem se pripravljala na ta sestanek, saj je bilo moje skrivališče za literaturo že prazno. Litera-turo smo sicer redno dobivali, vendar se je manjšala zaloga po pridnosti razpečevalcev.

Poletju 1941 so literaturo stalno vozili s kolesi najprej Novomeščani, nato pa Oj-stričev in Povšetov Jože iz Mirne peči. V začetku sem bila huda na te mlade akti-viste, ki so spravevali za bratom.

»Kje je Jože, ali: kje je Ludvik?« No, pa to je bilo poleti 1941. Spomladi leta 1942. pa sem postala član rajonskega odbora in sem odgovarjala za agitacijo in propagando ter je to postalo moje delo.

ker je sedanji kader premajhen, kratkoma- pošeji v globino in širino ter na sedanjih, že utrjenih temeljih dvigati in bogatiti hram kulturnega življenja v dolenjski prestolnici.

Premalo je, kot imajo nekateri navado.

Velike Lašče se pripravljajo na proslavo 400-letnice slovenske knjige

Letos poteka 400 let, odkar sta bili ti-skani prvi slovenski knjigi Abecednik in Katekizem, ki predstavljata za nas Slovence prve začetke kulturnega življenja. Prinesel jih je burni čas reformacije. Ni torej slu-čajno, da se je prav ta čas, ko je tla revo-lucionarna misel pod pepelom s silo zatrtih kmečkih uporov, pojavil Primož Trubar. To je bil čas, ko je človek iskal poti, da se reši spon srednjeveške zaostalosti, duhov-nega suženjstva in brezobzirnega izkoriš-čanja.

Primož Trubar, pisec prvih slovenskih knjig, se je rodil na Rašici pri Velikih Laščah. Zato so se Laščani odločili, da bodo praznovali 400-letnico slovenske knjige v Trubarjevem kraju. Ustanovili so priprav-ljalni odbor in začeli pripravljati vse po-trebno za proslavo. Ker pa ne bo proslava le krajevnega ali okrajnega, temveč »slo-venškega značaja, sodelujejo pri pripravi tudi OLO Grosuplje in Ljudska prosveta Slovenije.

Proslava bo 9. septembra t. l. Začetek proslave bo na Rašici, kjer bodo odkrili Trubarjev spomenik. Ostali del proslave bo v Velikih Laščah, kjer bodo nastopili mta-dinski pevski zbori, folklorne skupine, godbe itd. iz vse republike. Zvečer bo pred-stava »Tugomerja« na prostem, ki ga bo

jank, ker smo vedeli, da svojih postojank oz. streh nad glavo Lahj ne bodo zažigali.

V Vimolju je bila nekakšna počitniška postojanka, kamor so prihajale najboljše fašistične edince na »oddihi« po svojem krvavem delu. Postojanka je bila okrog in okrog utrjena z močnimi bunkerji, zavoro-vana pa z dvojno žico in minskih poljem. V vasi ni bilo dovolj vode za vso vojsko in konje — zato smo tudi to izkoristili.

Ker je bila vasi na čistini — za to so skrbeli Italijani sami, ker so posekali do zadnjega vse sadno in drugo drevje — smo podnevi od daleč opazovali vsako njihovo gibanje. Dopoldne okoli 9. ure so gonili na-pajat konje v napajališče med Vimoljem in Čepļami. Tam smo jim poneli nastavili letake, časopise in drugo literaturo. Z bliž-njega hriba sem naslednje dopoldne z daljnogledom opazoval učinek naše akcije. Skupina vojakov je okoli pol desete ure prignala nekaj konj iz postojanke na napa-jališče. Ob vodi so takoj poskakali s konj in pobirali letake, jih v gruči braj ali pa samo ogledovali od vseh strani pobrane pa-pirje. Naglo so spet zajahali in oddirjali v postojanko. Kmalu je bila v postojanki »uzbuna«, zbor za nevarnost, nato pa se je zvila iz vasi dolga kolona oboroženih voja-kov in se od dveh strani približevala »ne-varnemu« mestu. Napajališče so obkročili od vseh strani in se med besnim strelja-njem po trebih plazili do vode. Kar je ostalo prej konjarjem, so zdej pobrali se vojaki.

Cez dva dni nam je javila obveščevalna služba iz postojanke o posledicah naše ak-cije. Po ofenzivi je komandant odredil zbor vseh, ki so sodelovali pri nevarnem delu. Osebo je vsakemu vojaku in podoficirju preiskal žepa in pri treh ali štirih našel nevarne papirje. Vsakega je kofotal in obrazil. Kaj se je zgodilo s temi vojaki potem, nismo zvedeli.

V Pregradu je bila italijanska in belo-gardišča postojanka. Pastirji iz te vasi so kot običajno gonili živino na pašo k tako imenovanemu Relevemu kalu in Lipju. Tudi to živino smo izkoristili v propa-gandne namene. Na pašo smo ujeli Majer-letovega — ali po domače Pikečega — šimeljna (konja sivca). Na čelo smo mu naslikali veliko rdečo peterokrako zvezdo, grivo zavezali nazaj, da je bila zvezda še bolj vidna, na vrat pa smo mu navezali z italijansko telefonsko žico italijanske in slo-venske partizanske letake ter ga pognali v vas. Se dolgo potem se je konja držalo ime »komunistični kurir«. Peter Romanič

Iz Dobrniča nas je šlo na prvi okrožni plenum pet: Kotarjev Jože, Prebitkova Sta-na, Kajžerjev Jože-Vladimir, brat Ludvik in jaz. Na Kalu smo se dobili v gostilni še s tovarši iz ostalih krajev, zadnja sta prišla s Frate brat Jože-Silvo in Efenka. Tovarši iz Novega mesta je začel plenum. Govoril je o prvi temeljni točki Osvobodilne fronte, Kar zagledamo italijanske karabinerje v spremstvu domačih orožnikov, ki so kora-kali s ceste proti gostilni. Brez legitimacije je bil samo brat Jože, ki je bil ilegalac od julija 1941. Efenka pa je še imel legitima-cijo.

Karabinerji so nas pozdravili z »Legi-timacije!« Hitro je nastala potrebna gneča in za hrbi aktivistov jo je popihal Jože. Silvo skozi vrata v bližnji gozd. Karabi-nerji se dolgo niso pobrali iz gostilniške sobe, končno pa je uspelo Mari Rupenovi, da jih je odvedla v drugo sobo, a bilo je že prepozno, da bi se plenum takrat naca-ljeval. Slakova Francka

da sedeš na lovorike pa se potrkas: Kaj sem naredil! Treba se je vprašati tudi v seda-njku: Kaj delam? Kajti življenje teče in zahteva nenehno delo in prizadevanje. In če nato koga potisne ob stran, kdo je kriv?

Kulturno življenje v Novem mestu

Navzlic raznim tožbam in kritikam pri-znajmo odkrito, da ima kulturno življenje v Novem mestu velik razmah in da uspešno opravlja svoje plemenito poslanstvo, ki je kratko povedano, dvoje:

1. vzgajanje človeka za sprejemanje in doživljanje kulturnih vrednot; 2. posredo-vanje teh vrednot (gledališče, koncerti, petje, predavanja itd.). In priznajmo tudi, da je novomeško občinstvo res kulturno izobraženo in zavedno, o čemer najbolj pričajo obiski kulturnih prireditelj. Ko so zadnji književniki iz Ljubljane obiskali Novo mesto, so bili presenečeni nad boga-tim obiskom in nad — discipliniranošjo tim. poslušalcev. Prav tako je bil marsikdo od drugod presenečen nad obiskom, predavan-jem ljudske univerze, kakor bi bil tudi ob šte-vilu obiskovalcev drugih kulturnih prire-ditev.

Pomislimo moramo, da Novo mesto ni bogve kako veliko in da je v primeri z več-jimi mesti njegovo kulturno življenje in izživljanje na kar dostojni višini. To je bilo treba poudariti v brk tistim, ki venomer samo godejo in tarnajo, kaj bi lahko vse bilo, pa ni, in tako dalje, kot da je vse Novo mesto en sam kulturni zavod, vsi god-beniki, igralci in pevci pa imajo za sabo ne vem kake akademije in konservatorije. V taki primerjavi se stvar pokaže kajpak revna, drugo pa je, če naše kulturno živ-ljenje pretehtamo s stališča drugačnih pogo-jev in provincijskega mesta. In če se najde celo močak, ki iz užaljenega samoljubja vrže »duhovito« frazo, da je bila na primer, ljudska univerza samo »Studentovski teater«

(pri tem je celo sam kulturni delavec), je to pač klavirno za njegovo kulturno pojmo-vanje, ne pa za kulturno delo in poslan-stvo ljudske univerze v Novem mestu in njenih številnih obiskovalcev, ki to duhovitost, pa naj bodo odrasli ali dijaki, možu mirno zataknjejo za klobuk.

Ta ali oni sodi o novomeškem kulturnem življenju tudi samo glede na uspešno delo SKUD »Dušana Jereba«. Res, da je to nasa osrednja kulturno-prosvetna organizacija, ki ima svoj dober orkester (zdej je osnovata tudi godba na pihala), moški pevski zbor, knjižnico, in ki vodi novomeško gledališče. Tudi velja, da so njene prireditve umetniško kvalitetne (včasih bolj, včasih manj, vedno pa na dostojni višini, in z občutkom kulturne odgovornosti). Toda tudi izven te osrednje organizacije polje kulturno življe-nje: KUD na gimnaziji, pevski zbor učite-ljišča in pevski zbor pionirjev, lepo razvi-jajoči se pevski zbori v nekaterih ustanovah in podjetjih, igralski krožek v tovarni Igrač, na Grmu, nastopi Glasbene šole, pri-reditve pri »Pionirju«, razne proslave, vneto delo kulturno-umetniškega društva v Smi-helu (ki ga lahko štejemo skoraj za pred-mestje Novega mesta, razna gostovanja od drugod in tako dalje.

Skratka: Novo mesto v kulturi krepko živi in dina.

Kar trenutno najbolj potrebujemo in za kar se je treba z vso silo zavzeti, je osred-nji pevski zbor, ki ga zdaj sploh ni, dasi se je bil pred časom že kar lepo razvil. Treba je poživiti igralsko družino SKUD »Dušana Jereba«, pritegniti novih članov.

Še o fizikulturi na Dolenjskem

V 7. številki »Dolenjskega lista« smo letos v februarju govorili o nekaterih napakah in nepravilnih odnosih do fizikulture v nekaterih dolenjskih okrajih. Ugotovili smo, da na važno konferenco, na kateri naj bi se osnoval okrožni odbor za fizikulturo za vso Dolenjsko s sedežem v Novem mestu, zastopnikov okrajev Trebnje in Črnomelj ni bilo, čeprav je bila seja sklicana že drugič.

Upali smo, da bodo okrajni forumi razumeli naš članek, poleg tega pa so potem člani pripravljalnega, iniciativnega odbora osebo obiskali odgovorne tovaršne v okrajnih vodstvih in jih seznanili z načrtom, da se tudi na Dolenjskem čimprej osnuje Okrožni telovadni odbor, kakršni že poslujejo v vseh ostalih predelih Slovenije. Vendar pa je bilo tudi to ponovno prizadevanje zaman. Dne 6. maja je bila v Novem mestu že tretjič sklicana skupščina delegatov telovadnih društev dolenjskih okrajev, toda namesto 40 delegatov je prišlo vsega samo 15 delegatov: 3 so bili iz okraja Trebnje, 12 iz novomeškega okraja. Prispele so tudi delegatke TZS iz Ljubljane in smo skupno ugotovili, da telovadba na Dolenjskem res še spi. Cudili smo se, da je ponovno manjkal zastopnik Bele krajine, kjer se je po vojni fizikultura že lepo razvila. Kje so ostali njihovi zastopniki, čeprav so obljubili, da bodo prišli?

Kje so vzroki za tako malomarnost in brezbriznost? Da se ne bi fizikulturo delovanje divje razvijalo ali šlo celo mimo nas,

smo sklenili na zadnjem sestanku, da dosežemo pripravljalni odbor vendarle začne takoj z delom. Vanj sta vstopila še dva člana iz Trebnjega. Pogovorili smo se takoj o prvih nalogah, kako bo s Titovo štafeto, s sezijo letnih telovadnih nastopov, o predelavi vaj in razširitvi mreže telovadnih društev na Dolenjskem.

Pa še tole: Zadnjič smo gajali v našem listu slabo delo OTO v Trebnjem, kjer pa se je stanje precej popravilo. V samem Trebnjem več oddelkov redno dela, nastopili so že na proslavi OF, uredili so si telovadnico in mislijo na poletno dobo. Društvo na Mirni pridno in redno dela, slabše pa je v St. Rupertu, Mokronogu in Krmelju.

V novomeškem okraju je delovno TD Novo mesto, ki ima redno telovadbo, dobro dela tudi Smihel, ki pa se bori za prostore, nekaj giblje tudi St. Peter, vendar premalo, najslabši društvi v okraju pa sta v Smarjeti in v Dolenjskih Toplicah. Tudi iz Stopič, Zuzemberka, Mirne peči in St. Jerneja ni v zadnjem času nobenih vestí o telovadnem prizadevanju.

V Beli krajini se je telovadba takoj po vojni lepo razvila v Črnomlju, Metliki, Kanizarici, Starem trgu in Semiču — a danes, vse pusto in prazno. V Metliki sicer nekoliko telovadijo, ni pa od njih nobenega glasu, morda tudi še kje drugje, pa po molku tega ne moreš sklepati.

V telovadnice, zbor!

Učó.

Lahkoatletski miting Krke

27. maja je športno društvo Krka na čast rojstnega dneva maršala Tita priredilo prvi letošnji lahkoatletski miting, na katerem je sodelovalo blizu 40 atletov. Miting je bil priprava za začetek republiškega tekmovanja. Doseženi so bili povprečni rezultati z izjemami skoka v daljino — Vinko Rodič 6,01 m, meta diska — Luka Dolenc 37,50 m in rezultat Anice Jenič v teku na 800 m (2:45). Tekmovalcem se je poznalo, da jim manjka rednega treninga, čeprav imajo mnogi pogoje, da bi postali dobri lahkoatleti. Organizacija tekmovanja je bila odlična, kar je novost za Novo mesto. Tekmovanje, ki je bilo na stadionu v Kandiji, je vodil profesor Jože Glonar.

Posamezni rezultati:
60 m (ženske): Vojnec Marija 8,8 sek.,
Cavlovic Mira (9,1), Lončaric Ela (9,2).
100 m moški: Kordić Anton — 12,7 sek.,
Rodič Vinko 12,8 sek., Rodič Ludvik 12,9 sekunde.
400 m moški: Krhin Miha 59,0 sek., Blatnik Vinko 60,0 sek.
800 m moški: Dokl Slavko 2:27,5, Tratnik Ignac 2:28,3.
800 m ženske: Jenič Anica 2:45, Krevs Stefka 2:50, Zamida Marta 3:01.
Kopje — člani: Černe Milan (izven) 45,00, Robert Romih 39,00 m.

STRELCI, NA PLANI!

Za strelski šport je bilo v novomeškem okraju vedno veliko zanimanje. Žal da smo v zadnjem času ta lepi šport precej zanemarili. V letu 1949 je bilo sicer organiziranih šest strelskih druščin s približno 300 člani, vendar do prave razgibanosti ni prišlo. Nekoliko krivde za tako stanje je v tem, da ni bilo okrajnega vodstva, ki bi dajalo pobude in pomoč strelskim družinam.

Na pobudo okrajnega odbora Zveze borcev je bil te dni izvoljen okrajni iniciativni odbor strelskih druščin, ki je prevzel nalogo, da spravi k življenju že postavljene strelske družine in organizira nove povsod, kjer so podani pogoji. Povsod, kjer so že bile do sedaj strelske družine, pa tudi drugod — zlasti na sedežih krajevnih organizacij Zveze borcev — bodo te dni postavljeni iniciativni odbori za strelske družine. Ti odbori bodo vpi-

sovali članstvo in z njegovo pomočjo uredili strelšišča ter vodili družine do običnega zbora. Vabimo vse člane Zveze borcev, lovce, obveznike predvojaške vzgoje in tudi vse ostale, ki imajo veselje do streljanja, da se v polnem številu vključijo v to lepo in koristno organizacijo. Puške in naboji so na razpolago.

P.

MALI OGLASI

Note za klavir od domačih in tujih skladateljev za različno lahko glasbo proda Jože Smalcelj, Predgrad 53, pošta Stari trg ob Kolpi.

Pisalni stroj kupimo. Ponudbe z navedbo cene, znamke stroja in vzorec pisave poslati na upravo »Dolenjskega lista«.

Najboljši pri »PIONIRJU« so prejeli nagrade

Zelo rado se dogodi, da ta ali ona ustanova, sindikalna podružnica ali podjetje razpiše tekmovanje o tem in onem. Nekaj časa se vodi evidenca, polagoma pa vse nekam zvedeni in na koncu tekmovanja se pravzaprav ne ve, kdo je zmagal.

Pri splošnem gradbenem podjetju »PIONIR« ni tako; pri njih je tekmovanje stalen način dela, zato vodijo točno evidenco in na koncu vsakega tekmovanja razdelijo najboljšim nagrade.

V tekmovanju za počastitev 1. maja je najboljšje gradbišče v Črnomlju prejelo nagrado 5000 din, drugo nagrado pa kovinarska delavnica Novo mesto v znesku 3000 din. V trimesečnem tekmovanju, ki se je končalo 1. maja, si je Tomšetova tesarska brigada priborila naslov udarne brigade in 4000 din nagrade, Stjepanova težaska brigada nastov zaslužne brigade in 3000 din, Urhova težaska brigada pa naslov pohvalna brigada in 2000 din. Poleg teh si je v mesecu aprilu priborila po naslov pohvalna brigada in 2000 nagrade brigada Mesariči v Kočevju, gradbišče Senovo naslov najboljšega gradbišča.

Teden odpadkov za »ODPAD«

Odveč bi bilo še pisati o pomenu zbiranja in predelovanja odpadkov, ki jih tako nujno potrebuje razvijajoča se industrija.

Kje jih bomo nabirali? Povsod, kjerkoli se nahajajo: na podstrešjih, po dvoriščih, ob cestah, na smetiščih — če smo bili tako nerodni in smo jih doslej tje nosili ali vozili — v skladiščih in šupah, skratka povsod, kjer leži neuporabno staro železo, star papir, kosti, cunje, stare kovine, črepinje stekla in odpadki gume.

Kam jih bomo oddajali? Na vaseh so zbirni centri v vseh kmetijskih zadrugah, v mestih pri skladiščih »Odpadac«. V posameznih hišah pripravimo odpadke, zbrane posebej, da jih bodo odpeljali pionirji ali mladinci v »Odpadovau skladišča. Koliko je še navlake po podstrešjih, smo videli n. pr. ob bombardiranju v pretekli vojni, ko so bile strehe odkrite! Star papir in drugi odpadki predstavljajo marsikje nevarnost za požar, zato v Tednu zbiranja odpadkov z njimi k »Odpadac«!

Malo več življenja pa naj pokaže tudi vodstvo novomeškega »Odpadac«! Okrajni štab pri OO OF sam ne bo mogel opraviiti vsega,

Kronika nesreč

Stane Grandlič, strgarski vajenec v novomeški kurilnici, je 17. maja našel doma med starim železom vojaški naboj, ki mu je eksplodiral v roki in ga poškodoval.

Zore Anton, posestnik na Lopati 11, KLO Sela-Hinje, je 14. maja pasel na travniku konja. Nenadoma sta ga napadla brata Karel in Ciril Zore s samokresom in nožem. Ker se samokres ni sprožil, se je Antonu Zoretu posrečilo, da je zbežal, na begu pa se je spotaknil in padel. Karel Zore, ki je tekel za njim, ga je obstrlel v glavo in v levo roko.

20. maja sta se Miha Brajer in Rafae Pavlin, posestnika iz Sv. Stefana št. 8, vozila z motorjem iz Gradišča proti Trebnjemu. Med potjo sta zadela v voz in se poškodovala na nogah.

Smrtna nesreča s petrolejem. O nevarnih opeklinah zaradi vžganega bencina ali petroleja smo že večkrat poročali, kaže pa, da nekaterih te nevarnosti ne naučijo prav ničesar. 19. maja je Marija Konda, žena vratarja črnomeljske tovarne učil, hotela pogreti mleko za otroka. Na štedilniku je imela drva, ki jih je polila s petrolejem. Pri tem pa se je polila sama in se hudo poškodovala po celem telesu. Zaradi težkih opeklin je 20. maja umrla.

v tem mesecu in 4000 din nagrade, med stranskimi obrati mizarska delavnica v Novem mestu naslov najboljšega obrata in 2000 din nagrade, sektor Črnomelj pa naslov najboljšega sektorja.

Nič ni bolj naravnega kot to, da gradbišča, skupine in posamezniki pri »Pionirju« navdušeno tekmujejo, saj vedo, da imata vodstvo podjetja in sindikalna podružnica točno evidenco o tistih, ki si največ prizadevajo, da bodo letne obveze predčasno izvršene.

P.

Premalo in preveč...

V Bršljinu imajo, kot kaže, preveč orne zemlje. To sodimo po tem, da Windišarjeva njiva, ki jo ima v najemu železniška menza, do konca maja še ni bila vsa preorana in obdelana. Če menza morda ne potrebuje zemlje in zelenjave (kar spet sodimo po tem, da je tudi preorana zemlja slabo obdelana), naj bi jo odstopila takim, ki bi jo z veseljem obdelali. Nekateri celo pripovedujejo, da kupuje menza solato...

Če se podjetje ne bo povežalo s štabom in z njim sodelovalo! Brez gibčnosti, iznajdljivosti, osebnih stikov s poslovdjjo kmetijskih zadrug in upravitelji šol, kakor tudi brez povezave z organizacijami OF in LMS ne bo šlo! Če upravnika podjetja ne bo k okrajnemu odboru OF nič na spregled, da bi se pogovorili z važnih nalogah, ki so pred nami v Tednu zbiranja odpadkov, tudi uspehov verjetno ne bo veliko. Kmetijske zodrude bi lahko že mesece in mesece zbirale odpadke, pa se jih ni nihče spomnil. Dokaz — nobena ni odklonila zbiranja, ko smo jim ga zdaj, tik pred Tednom zbiranja odpadkov, ponudili.

Podjetja, posnemajte okrajni ljudski odbor v Novem mestu, ki je lani oddal »Odpadac« 1374 kg starega papirja, od leta 1949 do novembra 1950 pa celo 6133 kg starega papirja v vrednosti 8576 din! Res je, da ga letos OLO ni oddal še nič, kakor je to pred kratkim poročala »Ljudska pravica«, res pa je tudi, da ga imajo spet pripravljene nekaj čez 150 kg. Poleg tega je OLO oddal že 167 kg starih avtogum, 18. maja pa je spet odpeljal »Odpadac« 18 starih avtomobilskih gum in 5 kolesnih plaščev.

Ali ne bi šlo lahko tako pri vseh naših podjetjih, ustanovah, pisarnah itd.? V Tednu zbiranja odpadkov pokažimo svojo pripravljenost za pomoč industriji, ki nam bo dala iz predelanih odpadkov nove izdelke za široko potrošnjo.

O B I J A V A

Gozdno gospodarstvo Novo mesto, Destilarna eteričnega olja v Obrhu pri Podturnu, kupuje iz gozdov privatnih gozdnih posestnikov vsako količino smrekovih, jelovih in borovih iglic. Cena vsem vrstam je 1,10 din za kilogram, postavljeno v destilarno. Vejeve pri iglicah ne sme biti debelejšje od pol cm. Na enem pripeljanem vozu sme biti samo ena vrsta iglic. Priporočamo, da so iglice zvezane v snope ali butare, vendar to ni nujno. Voznik oziroma posestnik, ki pripelje iglice v destilarno, lahko dobi tam enako količino prekuhanih, razrezanih iglic, ki so boljše za steljo in v zemlji kot gnoj hitreje razpadajo kakor cele iglice. Za en voz teh iglic plača 50 din. Direkcija gozd. gospodarstva

Ureja uredniški odbor — Odgovorni urednik Tone Gošnik — Naslov uredništva in uprave: Novo mesto, Kapucinski trg 3 — Telefon uredništva: št. 127 — Čekovni račun pri Komunalni banki v Novem mestu št. 616-1-90322-1 — Četrtna naročnina 75 din, polletna 150 din, celoletna 300 din — Naročnina se plačuje vnaprej — Tiska Tiskarna »Slovenskega poročevalca« v Ljubljani.

ZGODOVINA GRADŠKEGA GRADU

Gradac je Belokranjecem že dalj časa znan po svoji zavednosti, naprednosti in po stalno naraščajoči kulturno-prosvetni in politični dejavnosti, ki bi v zadnjem času lahko služila marsikateri belokranjski vasi za vzgled. — Marsikaterih Belokranjcev, pa tudi ljubitelja zgodovinskih zanimivosti bo verjetno zanimala kratka zgodovina Gradaca, kakor tudi gradškega gradu, okrog katerega se domača vasica, v ponos domačinov, vedno bolj in bolj razvija.

Grad v Gradacu je bil zgrajen v 14. stoletju. V začetku je bila postavljena samo prva visoka stavba, ki je še danes po svoji oblikovitosti res najbolj podobna gradu. Zgrajen je bil na kraju, kjer še danes stoji, vendar s to razliko, da so grajske stavbe obsegale takrat pristavo in grad s stolpom, pred katerim je bil pridvižni most. Se danes je pred vhodom v grad globok jarek, preko katerega vodi mostič na mestu, kjer je bil včasih pridvižni grajski most. V časih turških vpadov v slovenske pokrajine so se prebivalci Gradaca in okoliških vasi zatekali v grad.

Prvi lastniki gradu so bili baroni von Grätz, odtod tudi kasnejše ime za vas Gradac. Prvotno je ležala vas na drugem mestu kakor danes, baje na takozvanih »Njivah«. Ko pa je vas pogorela, so si prebivalci postavili hišice ob reki Lahinji, ki teče skoraj v obliki kroga okrog in okrog gradu.

Pred približno 300 leti so postali lastniki gradu baroni Gušiči. Zadnji baron Gušič počiva v grobnici na grajskem vrtu oziroma, kakor se domačini raje izražajo, v parku.

Umrli je pred približno 130 leti pri nekem graščaku v Novem mestu. Odtod ga je peš preko Gorjancev preneslo 18 njegovih hlapcev v leseni krsti v gradsko grobnico, kjer so ga položili k počitku. Krsta je v velikem kamnitem sarkofagu, ki še danes stoji na istem mestu, ki pa so ga žal že nekajkrat med zadnjo vojno, pa tudi že po vojni, s silo odpirali razni neodgovorni ljudje. V oporoki je poslednji baron Gušič določil, da se ob njegovi smrti hkrati ustrelita tudi njegov jahalni konj in pes. To se je tudi zgodilo; konj je bil nato zakopan na levi strani pred grobnico, pes pa na desni. Zgodovinska kronika pa poroča tudi o veliki tragediji, ki jo je povzročil poslednji baron Gušič. V Tropinku, gozdiču preko Lahinje, kjer je danes drevesnica, v tretjem oddelku na desni, je zakopana njegova 14-letna hči, katero je sam vrgel z najvišjega grajskega balkona na skalnate čeri, ki so bile tedaj pod gradom na bregu Lahinje. Le lesen križ je nekaj časa krasil njen grob, vendar pa tudi tega že zdavnaj ni več.

Gušičevi nasledniki so grad prodali. Kupil ga je vitez Freiherr von Friedau. Ta je dal sezidati l. 1850 v Tropinku, na mestu, kjer stoji danes vodnjak s talno vodo, veliko železovinarno. V njo je vložil 3 milijone forintov. Vsi moški iz Gradaca in bližnje okolice so bili uslužbeni v tej železovarni. Seveda so bili prvi delavci-strokovnjaki v tovarni nemškega pokolenja, ker so jih tuji fevdalci pač poklicali v Gradac in tu kolonizirali. — Gradška imena Svajger, Stampohar, Lozar itd. dopuščajo tudi domnevo, da se je v tovarni rekrutiral celo del Kočevjarjev.

Po pripovedovanju starih ljudi pa je vse, kakor resnica, da je železovarna razvoj kraja samo pospeševala. Tovarna je izdelovala vojni material, posebno za francosko vojsko, kot n. pr. krogle za lahko in srednje težko artilerijo.

Hkrati so bili dozidani ostali deli gradu, to so poslopja, ki so okrog grajskega dvorišča. Pod »tunelom« levo so bile pisarne, zgoraj pa stanovanja. Dvoriščne stavbe so služile za stanovanja delavcem, poslopja na levi strani, tako imenovana »model-šupa«, pa je služila mizarjem za izdelovanje modelov za tovarno.

Železovarna je bila l. 1882 razpuščena. Odkupila jo je »Alpinska montanska družba« (»Alpine Montan Gesellschaft«) za 8 milijonov goldinarjev z namenom, da bi tovarno konkurenčno uničila. Stroji so bili odpeljani na Nemško in Stajersko. Vozniki so jih vozili z vozovi do Zidanega mosta. Hkrati je bil opuščen premogovnik pri Črnomlju (današnja Kanizarica), ki je služil dotlej samo potrebam železovarne. Razrušili so nato celo samo tovarniško poslopje. Gradski most, ki je bil porušen v letih narodnoosvobodilne vojne, je bil po razpadu tovarne zgrajen iz tovarniškega materiala in kamena. Tudi nekaj gradskih hiš, kot n. pr. stavba Antona Pezdarca, Julijana Mazzeletta in pod, je bilo sezidanih iz tovarniške opeke, ki so jo dobili predvsem iz razdrte peči. Delavci, ki so v času obratovanja livarne večinoma stanovali v grajskih poslopih, so se po ukinitvi tovarne naselili v pretežni meri v kraju samem in s tem za stalno povečali prebivalstvo Gradaca, ki se zaradi premajhne površine orne zemlje

ni mogel razviti v tipično kmečko naselje, temveč je bil in je še danes izrazito obrtniški kraj.

Po opustitvi železovarne je grad pogosto menjal lastnike. Po izvršeni demontaži je grad kupil veleposestnik Grünwald. Takrat je h gradškemu gradu spadal še grad Pusti Gradec pri Dragatušu.

Naslednji lastnik gradškega gradu je postal sudetski Nemec Künel (hlapec), ki je imel grad v posesti 30 let. V času njegovega gospodarjenja pa so začela gospodarska poslopja razpadati. Uničil je vse dragocene listine in arhiv gradu. Tudi kronika je bila v tem času izgubljena. Opuščena je bila grajska kapelica, prior Učak pa je relikvije in dragocenosti odnesel v farno cerkev v Podzemelj.

Kasneje sta postala lastnika gradu v bivši Jugoslaviji gradski župan Mazzelle in neki žid Benedik. Ded tedanjega župana Mazzelle je prišel v Gradac s Kočevskega.

Od njiju je kupil grad in vso grajsko veleposestvo lesni veleindustrijalec Anton Sušej, glavni delničar družbe »Sumograd«. Ta je bil po končani zadnji vojni z agrarno reformo razlaščen, posestvo z gradom vred pa je prešlo v sklop ljudskega premoženja, s katerim je upravljala gradski krajevni ljudski odbor. — Ker so nekateri ljudje besedo »ljudsko premoženje« smatrali le za nekoliko preširok pojem, je ljudska oblast grad in njegovo posestvo v aprilu leta 1949 izročila v upravo Državnega deškega vzgajališča. Zaveda ima danes v gradu svoje prostore, na posestvu pa ekonomijo, ki se prav lepo razvija in nudi gojencem, ki jo obdelujejo, skoraj vso prehrano.

—jko.